

Kent İçinde Kent

(Kapitalist Kent/Proleter Kent)

Giriş

AKP iktidarı, kentsel dönüşüm başlığı altında, kente ve bunun üzerinden halka saldırısını 6306 sayılı kanun ile yasallaştırmış durumdadır. Tüm toplumsal tabakalar buldukları cepheden konu üzerine görüş belirtmekte, cepheden karşı çıkanların yanı sıra, kimi eleştirirken, kimisi de karşı durduğunu zannetmektedir. Utangaç bir tavırla, başlığı değiştirip kentsel yenilemeyi daha uygun bulup, zarfı değiştirip mazrufu gizlemektedirler. Yaşanılan kapitalist süreçler ile ilişkilendirmeyip, kültürcü, sadece teknik verilere dayalı bir şekilde yorumlamak, günümüzün modası olurken, mücadele için de doğru perspektif oluşturulmasının olanaklarını ortadan kaldırmaktadır.

Bu konuyu tartışmaya başladığımız bu yazıda, ilk bölümde kentsel mekanı tartışmayı amaçladık. Kentsel dönüşümü merkezine alan bölümde, dünyadaki gerekçeler ve ülkemizdeki durumu özetledik. Son olarak da temel haklar açısından kentsel dönüşümü masaya yatırmaya çalıştık.

Kent Üzerine

Modern kent, çelişen çıkarların en önemli çatışma alanlarından biridir. Türkiye'deki başta İstanbul olmak üzere, kentler için modern kent demek ne kadar doğrudur bilemem, ama çıkarların çeliştiği, sınıf mücadelesinin en önemlilerinin yaşandığını ve KAVGAMIZIN kentleri olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bu mücadeleler sadece kentsel mekanda değil, aynı zamanda kent mekanı üzerine de verilmektedir. Kent mekanı bu mücadelelere saha ve konu olurken, bu çatışma ve mücadelede yer alan toplumsal güçler, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde, mekanı yeniden üretir ve dönüştürürler. Bu bağlamda, mekanda ve mekan üzerine verilen mücadeleler, iktidar mücadelesinin de odağında yer alır. Mekanı yani kenti denetleyebilmek, bir iktidar mücadelesini gerektirdiği gibi, her iktidar mücadelesinin de, mekanı denetlemeye yönelik bir stratejisinin olması, ülkemizdeki iktidar için olmazsa olmazdır.

Son yüzyılda, kapitalizm kendi iç çelişkilerini çözememiş, ancak hafifletmiş ve "büyümeyi/gelişmeyi" de bu yoldan gerçekleştirmiştir. Büyümeyi esas olarak mekanı (kenti) işgal ederek, dönüştürerek ve yeni mekanlar üreterek gerçekleştirmiştir. Bu süreçte, varlık ve ihtişamın kol gezdiği, rezidanslar, plazalar, villalar, alışveriş merkezleri, güzellik merkezleri, lüks restoranları ve her türlü lüks tüketimiyle kapitalistlerin kenti ile yoksulluk ve sefaletin biriktiği, gecekondularıyla proletaryanın kenti iç içe geçmiştir.

Kapitalistler, kentlerimizin koşullarının ve sınıflar arasındaki katı ayırım nedeniyle işçi sınıfında oluşacak bilincin, başına ne işler açabileceğini geçmişten bilmektedir. Kapitalist kentin gerek iş, gerekse yaşam mekanında yarattığı çelişkilerin derinliği ve uzlaşmazlığı bilincin artmasına ve keskinleşmesine olanak sağlamaktadır. Kapitalist kentin sahipleri, öncelikle iş mekanlarını yıkarak, kentin sınıfsal haritasının değiştirilmesi yolunda ilk adımlarını atmıştır. Proleter kente karşı zafer kazanmak adına...

Kent içinde kalan fabrikalar, işyerleri, birer birer yıkılarak, rezidanslara, AVM'lere, iş merkezlerine dönüştürülmüştür. "İş" mekanlarından yoksun kalan kentin yoksulları, yeni oluşan bu alanlarda (AVM'lerde, iş merkezlerinde, rezidanslarda) hizmet sektöründe kayıtsız ve azgın sömürü altında çalışmaya zorlanmıştır/mecbur kalmıştır. Çoğunluğu da işsizliğe...

Artık kent varsıllarının ihtiyaç duymadığı, hizmet sektöründen de artan yoksulların kent dışına atılmasına sıra gelmiştir. Senaryo hazırdır; Kentsel dönüşüm.

Kentsel Dönüşüm

16 Mayıs 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi" hakkında kanun ile kamuoyunda bilinen adı ile KENTSEL DÖNÜŞÜM süreci resmen başladı. Bugüne kadar yapılanları ve önceleriyle birlikte düşündüğümüzde, sürecin en az 15-20 yıllık bir dönemi etkileyeceğini söyleyebiliriz.

Giriş kısmında bahsettiğimiz üzere kent yoksullarının sefaleti uğruna ihtişam biriktiren burjuvazi, şimdi kenti tepeden tırnağa değiştirmeyi, kentleri üretim ve tüketimin örgütlendiği mekânlardan çıkararak, sunumun (hizmet ve finans bağlamında) örgütlendiği mekânlar haline getirmeyi hedefine koymuştur. Ancak hedefini açıklarken, "Bilim insanlarından" da destek alarak, olayın "insani" bir refleksle örgütleneceğini vaaz etmektedir. Tüm dünyadan örnekler vererek.

Özellikle Avrupada 19. yüzyılın ikinci yarısında Paris'te "Park Hareketi" adı altında başlayan, geniş cadde ve bulvarların oluşturulma süreçleri bu işin öncüleri olarak anılabilir. (Paris komünündeki barikatlar kapitalistleri çok zorladığından artık barikat kurulamayacak genişlikte yollar inşa ettiler.) İkinci dünya savaşından sonra ise yıkılan kentlerin yeniden yapılmaları, kentlerin dönüştürülmesinin birer manivelası olarak ele alındı. 1949'da ABD'de kabul gören konut yasası, dönüşümün kıtalar arası boyutunu tamamladı.

Artık kapitalistler, dönüşüme kılıf bulmuşlardı;

- Toplumsal bozulmanın nedenlerini tespit etmek ve ortadan kaldırmak, (Elbette proleter kentten bahsediyorlar, hatta "çöküntü bölgesi" tanımlamalarının yanına, "soylulaştırmayı" da bir dönem çok dillendirdiler...)

- Yeni kent için altyapı yenilenmeleri,
- Savaş sonrası yıkımın etkilerini ortadan kaldırmak, buna bağlı olarak ekonomik kalkınmaya destek ve ortam sağlamak,
- Kentsel alanların kendilerince etkin biçimde kullanılmasına olanak sağlamak, gereksiz yaygınlaşmayı önlemek,
- Gayrimenkul piyasalarını ve buna bağlı finansal argümanları canlandırmak, oralara sermaye biriktirmek/aktarmak.

Ülkemizdeki işbirlikçiler, yukarıdaki kılıfların bize (bu ülkeye/halka) uymayacağını, daha doğrusu kitleler nezdinde teşhirlerine neden olacağı korkusu ile bunları kullanamadılar. Bizim için büyüü sözçük hazırıldı. "DEPREM", "Ülkenin %98'i deprem tehditi altında ve yapı stoğumuz kötü." Hepimizin altına imza atacağı bu tespitten ayağa kalkarak, yasanın adı da dahil olmak üzere, işlemleri AFET'e karşı önlem alma şeklinde tanıttılar.

Oysa bu, kapitalist kent ile proleter kentin mücadelesinden başka bir şey değildir.

Temel Haklar Açısından Kentsel Dönüşüm

Kapitalistlerin ve yerli işbirlikçilerinin AKP iktidarı ile uygulamaya koydukları senaryonun gizli, nihahi hedefini bir yana bırakıp somut duruma genel bir göz atmak gerekirse;

Uygulama, potansiyel bir afetin olumsuz sonuçlarını önlemeyi amaçlaması görüntüsü ile, temel haklar ve özgürlükler alanında ciddi sıkıntılara neden olacaktır. AKP iktidarı her ne kadar darbelerle karşı olduğunu söylese ve liberallerden de bu konuda övgüler alsada, 12 Eylül yasa ve kurumları ile barışık bir şekilde yaşamayı da sürdürmektedir. Bir hukukçunun daha sonra detaylandırmasına ihtiyaç olan bu konuya kısaca değinmekte fayda var.

1982 darbe anayasasının "Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilanı" nı düzenleyen, 119. maddesi olağanüstü hal ilanını tanımlamaktadır. Bu madde tabii afet (...) hallerinde Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanacak bakanlar kurulunun 6 ayı geçmemek üzere, olağanüstü hal ilan etmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca büyükşehir belediyesi kanununun (5216 sayılı) 7. maddesindeki "görevleri" arasında "Afet riski taşıyan veya can ve mal güvenliği açısından tehlike oluşturan binaları tahliye etmek ve yıkmak" da sayılmaktadır. Yani ülkedeki afet riskine karşılık hem Anayasadan gelen hem de Büyükşehir Kanunu'nda bulunan maddelere dayanarak işlem yapmak ve afete karşı güvenli şehirler oluşturmak olanaklıyken, bu yol denenmemiştir. Sanırım, Anayasadaki altı ay yetersiz bir süre olaak görülmüş ve büyükşehir kanunundan hareket etmek de tekrar seçilmeyi zora sokabilecek (oy kaygısı) korkusu ile 6306 sayılı kanun gündeme alınmış ve yürürlüğe girmiştir.

Zaten bu yasa olmasa, düşünülen uygulamalar üzerinden yaratılacak rantın, birikmesi ve el değiştirmesi de tüm ülke genelinde yönetilebilir ve olanaklı olamayacaktır. Bu yasa buna da imkan tanıyacaktır. Zira biz kenti bir yaşam mekanı olarak görüp yorumlarken, onlar kenti kar ve rant kaynağı olarak görmektedirler. Kentleşmekten ve yenilenmekten anladıkları da plazalar, AVM'ler, rezidanslardır.

Cumhuriyet ülkemiz kentlerini izbeleştirdi, muhafazakar AKP'de insansızlaştırıyor, sınıfsal haritasını değiştiriyor.

6306 sayılı kanunu haklar penceresinden incelemek gerekirse; mülkiyet hakkı, (barınma hakkı) yerleşme özgürlüğü, çevre hakkı ve hak arama hürriyeti bakımından önemli ihlaller içerdiği ilk elde tespit edilen olumsuzluklardandır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 17. maddesi;

1. Herkesin tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa mülkiyet hakkı vardır.
2. Hiç kimse keyfi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılamaz.

Şeklinde liberal kesim tarafından da kutsanan mülkiyet hakkını tanımlamış ve güvence altına almıştır. Aynı güvence 1982 Anayasası'nın 35. maddesinde de tüm TC vatandaşlarına tanınmıştır.

6306 sayılı yasanın ilk maddesinde "...fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevreleri teşkil etmek..." amacından ne anlamak gerekiyor? Yasanın devamında görü-

leceği üzere riskli alanda (Madde 2/ç) ve rezerv yapı alanında (Madde 2/c) bulunan ancak riskli yapılar dışında olan yapılarda da "uygulama bütünlüğü" olarak bakanlığa gerekli görülenler yasa çerçevesinde sınırlandırıcı düzenlemelere tabi olurlar. Mülkiyet hakkını mutlak bir hak görmek elbette tek başına doğru değildir. Fakat kamu yararı adı altında yapılarak mülkiyet hakkını kısıtlayacak tasarruflar da hukuka uygun olmayabilir. Bu konuda hukuksal olarak olayı detaylandırmak mümkün ancak, tanımlanan şekildeki görece sağlam nitelikteki binalara yönelik olası mülkiyet hakkı ihlali içeren uygulamaların Anayasa Mahkemesi'nin önüne geleceğini söylemek için ayrıca kahin omaya gerek yoktur.

Yine aynı yasanın 4. maddesinde

"...riskli alanlarda, riskli yapıların bulunduğu taşınmazlarda ve rezerv yapı alanlarında bu kanun kapsamındaki proje ve uygulamalar süresince her türlü imar ve yapılaşma işlemlerini geçici olarak durdurabilir." buyurmaktadır. Burada durdurmanın ne kadarlık bir süre olabileceği belli dahi değildir. Uygulamanın yıllara yaygın olarak devam edeceği düşünülürse, mülkiyet hakkının belirsiz bir süre için askıya alınacağı, hatta kullanılmayacağı kuşkusuzdur. Anayasa mahkemesinin, imar planlarının uygulamasında yasada görülen 5 yıllık sürede yapılamıyor olmasını dahi belirsiz bir durum olarak nitelemiş olması [(3194 sayılı kanununun 10. Maddesi; ... belediyelerin, imar plânlarının yürürlüğe girmesinden en geç 3 ay içinde bu planı uygulamak üzere 5 yıllık imar programlarını hazırlayacakları belirtilmiş, ancak Yasa'da bu plânların tümünün hangi süre içinde programa alınarak uygulanacağına ilişkin bir kurala yer verilmemiştir. 13. madde'nin birinci fıkrası uyarınca imar planlarında umumi hizmetlere ayrılan yerlerin mevcut kullanma şekillerinin ne kadar devam edeceği konusundaki bu belirsizliğin, kişilerin mülkiyet hakları üzerinde süresi belli olmayan bir sınırlamaya neden olduğu açıktır. ... Demokratik bir toplumda temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamanın, bu sınırlamayla güdülen amacın gerektirdiğinden fazla olması düşünülemez.

Demokratik hukuk devletinde güdülen amaç ne olursa olsun, kısıtlamaların, bu rejimlere özgü olmayan yöntemlerle yapılmaması ve belli bir özgürlüğün kullanılmasını önemli ölçüde zorlaştıracak ya da ortadan kaldıracak düzeye vardırılmaması gerekir.) (Anayasa Mahkemesi 29 Aralık 1999, E 1999/33, K1999/51.)]

ve bu durumun da mülkiyet hakkının gaspına yol açtığına hükmetmiş olması, bu yasaya ilişkin hukuksal süreçte yasayı ufukta nelerin beklediğini göstermesi açısından önemlidir.

Madde 6/(2).deki "acele kamulaştırma" konusu da ayrıca anılmaya değer bir uygulamadır. Üzerinde binası yıkılmış olan arazinin maliklerine yapılan tebligatı takip eden 30 gün içinde en az 2/3 çoğunluk ile anlaşma sağlanamaz ise acele kamulaştırma yoluyla taşınmaz mülkiyetleri Bakanlık, TOKİ ya da idareye geçebilecektir. Sürenin kısalığı vb dahi öne sürülmeden de bu uygulamaya ilişkin karar verme sürecinin Anayasa Mahkemesi bakımından pek de zorlu olmayacağı açıktır.

Yerleşme özgürlüğü liberallerin ve kapitalistlerin en önde savundukları bir haktır. Hatta bu hak ile birlikte seyahat hakkı üzerinden sosyalist sistemi eleştirmekten de pek keyif alırlar. Gelin görün ki planlama ve toplumun genel çıkarı olmadan da bu hakkı kısıtlama yoluna gitmekte bir sakınca görmemektedirler. Bu özgürlük, kişinin dilediği yerde konutunu seçme hakkı ile kişinin sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkını içerir. Ancak yaşam da -özellikle kentin proleter kısmında yaşıyorsanız- bunun bir karşılığı yoktur. Kapitalistler evine, işine ve bölgeye göz koymuş ise, önce suyunu, sonra elektriğini, gazını keser ve ortamı sana yaşanmaz hale getirir. Sonra önüne sözleşme/proje koyar. Tıpkı Sulukule örneğinde olduğu gibi. 900 hak sahibinden 850'sini yıllarca yaşadığı ortamdan söker ve çok uzaklara, kentin dışına atar. Yeniden yapılacak yerlerden konut almayı isteyen

“Kent içinde kalan fabrikalar, işyerleri, birer birer yıkılarak, rezidanslara, AVM'lere, iş merkezlerine dönüştürülmüştür. “İş” mekanlarından yoksun kalan kentin yoksulları, yeni oluşan bu alanlarda hizmet sektöründe kayıtsız ve azgın sömürü altında çalışmaya zorlanmıştır / mecbur kalmıştır.

50 hak sahibine ise sözleşme ve karışık bir hesaplama ile kendi malını birkaç kat daha fazlaya satmaya çalışır. Ve buna da YERLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ der. Faşist darbe anayasası ile en temel hak olarak da güvence altına alır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden bahsetmiyorum bile. Bu konu bu hali ile, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) kadar uzayacak bir süreci bize işaret etmektedir.

Çevre hakkı; Kanunun 9. maddesinde uygulanmayacak mevzuattan bahsetmektedir, yani, çevrenin korunması adına "engelleme ve aykırı" olarak nitlendirilen koruyucu hükümler, uygulanmayacak olanlar. Bu hükümle ormanlık alanlar, kıyılar, zeytinliklerin, kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu yerler, sit alanları, meralar ve İstanbul boğazı yapılaşmaya açılacak. Kanunun amacının çevre hakkının korunması olarak da düşünürsek, tam da amaca uygun bir uygulama demekle herhalde kapitalist kentin sahiplerinin niyetini açık etmiş oluruz. Yerel yönetimlerin alt ölçekte plan yapmalarının ellerinden alınarak, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yetkili kılınmasını da başka bir yazıya bırakalım.

Sulukule yenileme uygulaması bu ana kadar anlattığımız olumsuzluklar için iyi bir örnek olurken, uygulamanın yürütmesinin durdurulması da ayrıca bir hukuk skandalıdır. Bir hukuk garabeti olarak tarihteki yerini almıştır. 2008 yılında yenileme alanı ile ilgili olarak dava süreci TMMOB ve bölge halkı ile birlikte başlatıldı. 2012 haziranında durdurma kararı çıktı. Ancak proje/inşaatlar bitirilmişti.

"Fiili İmkansızlık"

Bir başka deyişle hak arama hürriyetinin olmaması. Artık hak arama hürriyetinin de Anayasa tarafından korunduğunu söylemeyeceğim. Bu koruma nedeniyle, diğer haklarda da olduğu gibi yürütme sınırsız bir yetki kullanımına sahip değildir. İhlal halinde kişiler hak arama hürriyeti bakımından yetkili yargı mercilerine başvurabileceklerdir. Bu yasa için de uygulamadan kaynaklı ihlaller için yasal yollar açıktır. Ancak yasa, idari yargılama usulü kanunundan farklı olarak yargıya başvuru süresini 60 günden 30 güne indirmiştir ve "bu davalarda yürütmenin durdurulmasına karar verilemez" demiştir. (Madde 6/9) 30 günlük sürenin oldukça az ve kısıtlayıcı olduğu ve yürütmenin durdurulamaz olmasının ne anlama geldiğini, hepimiz biliyoruz. Bu yasa, olağandışı bir rejimin yasasıdır. Bu yasa yaptım oldu yasasıdır.

Oysa yasa koyucu can ve mal emniyetini korumak, kamu düzenini ve genel sağlığı tesis etmek amacıyla getirdiği bu sınırlandırmanın Anayasa'nın madde 125/6 kapsamında Anayasa'ya uygun olduğu belirtilmektedir. Yine Sulukule örneğinden gidersek, yürütme durdurulduğunda inşaatlar bitmişti. "Fiili imkansızlık" olarak yargının kullandığı, yani "karar alındı ancak uygulaması imkansız" çok göreceğiz. Haklarını gaspettiği halka, kanun yürürlüğe girdiği günden beri üstünlük sağlamış olan yürütme bu madde ve uygulamaları ile de yargıya karşı üstünlük sağlamış durumdadır. Kapitalist kent, proleter kente karşı kendi yasalarını dahi hiçe saymaktadır.

Artık kapitalist kentin sahipleri, hiçbir işçi mahallesi olmadan, proleter kentin içinden geçmeden, hiçbir işçiye, hatta zanaatkara dahi rastlamadan kentlerinde bir ömür boyu yaşamak ve işlerine gidip gelmek istiyorlar.

Sanırım zor olacak, zira biz her yerdeyiz...

Bu yazının hazırlanmasında;

- Kentsel Çelişki ve Siyaset / Tarık Şengül
- Sosyal Adelet ve Şehir / David Harvey
- Kent, Sınıf, İktidar / Manuel Castells
- Yeni Kentsel Yoksuluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yongunlaşması / Sevilay Kaygalak (Praxis, Bahar 2000)
- Temel Haklar Penceresinden Kentsel Dönüşüm / Seda Yurtcanlı (Güncel Hukuk Ocak 2013/1-109)

Kitap ve makalelerinden yararlanılmıştır.